

פעולת תגמול: מה דעתך על פגיעה באזרחים תמימים כחלק מהמלחמה בטרור?

אלו היו השנים הראשונות לקיומה של מדינת ישראל. המדינה הצעירה הייתה אי בודד בין עשרות מדינות עוינות סביבה, מוקפת במאות מיליוני אנשים שנשבעו לעשות הכול על מנת לחסל את החלום הציוני לשוב ארצה לאחר אלפיים שנה.

מדי כמה שבועות, חדרו חוליות מחבלים בשם ה"פדאיון" מגבולות עזה והגדה המערבית לתוככי המדינה וביצעו פעולות רצח וגניבות רכוש. בחודש אוקטובר 1953, פרצה חוליה כזו ליישוב "יהוד" במרכז הארץ (על יד תל אביב) והשליכה רימון לתוך בית משפחת קניאס. אם המשפחה ושני ילדיה נרצחו במקום.

ראשי מערכת הביטחון החליטו על ביצוע "פעולת תגמול" קשה בתגובה לפיגוע. היעד שנבחר לכך, היה הכפר "קיביה" בשומרון שהיה סמוך למקום ממנו יצאו המחבלים. המשימה הוטלה על יחידת ה-101 המהוללת בפיקודו של אריאל שרון.

אריק שרון הוביל 130 לוחמים אל הכפר, הם זרקו רימונים לתוך הבתים ופוצצו 45 בתים. בבוקר התבררו ממדי ההרג והאסון: קרוב לשבעים אזרחים, רובם נשים וילדים, נהרגו מאש הלוחמים.

בעולם קמה סערה אדירה וראש הממשלה, דוד בן גוריון, נאלץ לעמוד מעל בימת הכנסת ולשקר בפני עולם ומלואו כי הוא בדק היטב ואף יחידה צבאית לא ביצעה את הפעולה...

אמנם כתוצאה מאותה פעולה קשה, נקבע בצה"ל נוהל "טוהר הנשק", לפיו לא מערבים אזרחים תמימים בלחימה צבאית. ומאז, כל "פעולות התגמול" כווננו כנגד יעדים צבאיים ולא אזרחיים.

פרשת וישלח, מפגישה אותנו עם דילמה מהסוג הזה בדיוק: משפחתו של יעקב אבינו עברה אירוע נורא. הבן של ראש העיר שכם, אנס את דינה, בת יעקב, והשאיר אותה ברשותו. לא זו בלבד, אלא שכל תושבי העיר הסכימו למעשהו בשתיקה ולא עשו דבר כדי להעניש אותו.

בני יעקב ההמומים החליטו ללמד אותם לקח. הם הערימו על האנשים ושכנעו אותם למול את עצמם¹, ואז ביום השלישי למילה בהיותם כואבים, חיסלו את כל הגברים בעיר למען ישמעו ויראו.

1. בראשית לד, א: ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ **ב** וירא אתה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ ויקח אתה וישכב אתה ויענה... ויאמר שכם אל חמור אביו לאמר קח לי את הילדה הזאת לאשה.

ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה... לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה הוא לנו **טו** אך בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר... וישמעו אל חמור ואל שכם בנו כל יצאי שער עירו וימלו כל זכר כל יצאי שער עירו **כה** יהי ביום השלישי בהיותם כאבים ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר.

תרגום יונתן בן עוזיאל מסביר כי היה זה מעשה קנאה לכבודה של המשפחה. שמעון ולוי לא היו מוכנים לקבל את הביזיון שבו נהגו העמים עם בת משפחתם.

¹ למה הציעו להם למול: הכלי יקר כותב (פסוק כה) כי כאשר מלו עצמם, הם נעשו כמו יהודים ולאף אחד מהעולם לא אכפת שהורגים יהודים... לכן הציעו למול עצמם מתוך בטחון שכך העולם לא יתערב...

2. תרגום יונתן בן עוזיאל לד, לא: לא יאה שייאמר בכנסת ישראל: ערלים טמאו בתולה ועובדי עבודה זרה טינפו את בת יעקב, אלא כך נאה שיאמרו: ערלים נהרגו בגלל בתולה ועובדי עבודה זרה [נהרגו] בגלל בת יעקב, ולא יהיה שכם בן חמור מגלגל עלינו הוצאת שם רע.

וכאן עולה השאלה הקשה: איך בני יעקב עשו דבר נורא כזה? האם שמירת כבוד המשפחה, מצדיקה הרג של מאות אנשים חפים מפשע בגלל מעשה של אדם אחד מושחת?²!

3. רמב"ן לד, יג: ורבים ישאלו: איך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפוך דם נקי?

חשוב לשים לב ללשונו של הרמב"ן: מצד אחד מדגיש כי אלו היו "בני יעקב הצדיקים". אלו לא היו סתם פראי אדם מהרחוב שחרדים על חילול כבוד המשפחה.

כחיזוק לדברי הרמב"ן, ראוי לזכור כי השמות של בני יעקב נכתבו לנצח נצחים על חושן הכוהן הגדול ואותיות השמות שלהם היו "האורים והתומים", דרכם האירה השכינה בישראל והדריכה אותם לאן ללכת. כך שבוודאי היה מדובר באנשים נעלים ביותר.

4. יומא עג, א: בולטות היו האותיות, כגון עי"ן משמעון, למ"ד מלוי, ה"א מיהודה לחבר המלה "עלה" והכהן היה מצרפן מעצמו ברוה"ק.

ומצד שני מעלה הרמב"ן את התחושה הבסיסית כי הצדיקים הללו שפכו דם נקי. יתכן כי המקור לכך הוא כבר בדברי האבות עצמם. אנו רואים כי האבות היו רגישים ביותר ל"טוהר הנשק" (Purity of arms). הראשון בהיסטוריה שתבע לשמור על אתיקה צבאית ולהרוג רק את מי שצריך להיהרג ולא את השכנים והקרובים שלו, היה אברהם אבינו. כאשר הוא שמע על כוונתו של הקב"ה להפוך את העיר סדום, הוא זעק:

5. בראשית יח: האף תספה צדיק עם רשע?! חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע... חלילה לך, השופט כל הארץ לא יעשה משפט!?

ולא רק כנגד הפיכת סדום זעק אברהם, אלא אפילו במצב מלחמה, בו מעורבים בדרך הטבע אזרחים רבים, הביע אברהם דאגה עמוקה שמא יהרגו אזרחים חפים מפשע. כך מספרת התורה על התחושות הקשות של אברהם אחרי נצחונם המדהים על ארבע המלכים ושחרור לוט:

6/א. בראשית טו: אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברהם במחזה לאמור: אל תירא אברהם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד.

6/ב. בראשית רבה מד: היה אברהם מתפחד שמא האוכלוסין שהרג היה בהם צדיק או ירא שמים [לכן הקב"ה הרגיעו שלא היה שם צדיק].

וכך חוזר הדבר אצל יעקב אבינו, אביהם של שמעון ולוי, כאשר הוא נערך לקרב כנגד עשו שבא לפגוע בו עם 400 שכירי חרב:

7/א. בראשית לב, ח: ויירא יעקב מאוד ויצר לו.

7/ב. רש"י: ויירא שמא יהרג, ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים.

ולכן נשאלת השאלה, מה היה ההיגיון של בני יעקב הצדיקים, בבואם חלילה לשפוך דם נקי?

² **בדיחה:** אסיר שואל את חברו ב'גולאג', מחנה העבודה הסיבירי: "לכמה זמן נשפטת?" - "עשרים שנה". "ומה עשית?" "לא עשיתי שום דבר, סתם טפלו עלי האשמות שווא". "שקרן", אומר לו האסיר הראשון, "על שום דבר הם נותנים רק עשר שנים"...

2. לפני שנכנסים לעומק העניין, הערה צדדית אחת שהיא מתבקשת בקריאת הפרשה. יהודים מאמינים בהשגחה פרטית ובכך ש"אין יסורים בלא עוון" ולכן עולה השאלה, מדוע קרה ליעקב אבינו דבר נורא כזה במשפחתו? למה הגיע לו לעבור מאורע מזעזע כזה?

במיוחד, שלפני שהוא יצא לחרן, הקב"ה הבטיח לו שהוא יהיה איתו וישמור עליו בכל אשר ילך. וההבטחה הזו התממשה במלואה בכך, שבכל 20 השנים בבית לבן, הוא הצליח והתפתח בכל אשר עשה, התחתן, הקים משפחה גדולה וגם זכה להצלחה גשמית אדירה בעושר, וכיצד דווקא כשהוא שב לארץ ישראל, קרה לו דבר נורא כזה?

המדרש מוצא את ההסבר לכך בציווי שמוסר הקב"ה ליעקב מיד אחרי מעשה דינה.

8/א. בראשית לה, א: ויאמר אלקים אל יעקב, קום עלה בית א-ל ושב שם ועשה שם מזבח לא-ל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך.

למה להקים עכשיו מזבח על הניסים שאירעו לו עם עשיו?

8/ב. תנחומא ה: אמר לו הקדוש ברוך הוא: לא הגיעוך הצרות האלו, אלא על שאחרת את נדרך, אם את מבקש שלא יגיעוך עוד צרה, קום עלה בית אל ועשה שם מזבח לאותו מקום שנדרת לי שם נדר, אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה, אשר נדרת לי שם נדר ... אמר הקב"ה ליעקב: בשעת צרה נדרא, בשעת רווחא – שכחה? כשהיית בצרה נדרת וכשאתה בריוח שכחת.

למרות הנדר של יעקב אבינו לשוב ולהקים מזבח בבית א-ל ולהודות על הניסים, הוא שב ארצה והתעכב בדרך. הפסוקים האחרונים לפני מעשה דינה מספרים כי הוא גר שנה וחצי בסוכות ואחר כך קנה קרקע בשכם ולא מיהר לשום מקום.

8/ג. בראשית לג, יז: ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית (שהה שם יח חודש, רש"י) ... ויבא יעקב שלם עיר שכם ... ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם.

לכן קרה לו האסון עם שכם וכאילו ה' אמר לו בכך: אתה לא מקיים את חלקך ב'דיל' בינינו – להודות על הניסים וגם אני לא יקיים את חלקי - לשמור עליך.

ואכן מסקנת השולחן ערוך כי עדיף שלא לידור לעולם שום נדר ולומר תמיד 'בלי נדר'.

9. שולחן ערוך יורה דעה סימן רג: צריך להזהר שלא ידור שום דבר ואפילו צדקה אין טוב לידור, אלא אם ישנו בידו יתן מיד ואם לאו – לא ידור עד שיהיה לו.

אמנם ישנם מפרשים המעמיקים יותר בעניין. הם סוברים כי ההתעכבות של יעקב אבינו בסוכות ושכם, הייתה תוצאה מחטא נוסף שלו. לעיל רש"י הביא הסבר נוסף, למה קרה הסיפור הזה ליעקב אבינו:

10. רש"י לב, כג: ודינה היכן הייתה? נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא ייתן בה עשו עיניו, ולכך נענש יעקב, שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם.

החזקוני מחבר את שני המעשים של יעקב אבינו, ומסביר כי עצם ההתעכבות שלו בשכם וסוכות נועדה כדי לבלבל את עשו שלא יבין מה התכניות שלו, וכך יוכל להרחיק את דינה ממנו. אולם המאמץ הזה גרם לו לאחר את נדרו – וכל זה נחשב לו לחטא.

11. חזקוני לה, א: פירש רש"י לפי שאחרת בדרך, נענשת ובא לך זאת מבתך. ואם תאמר הרי רש"י פירש לעיל שעל ידי שמנעה מעשו לכך נענש? אלא הא בהא תליא: על ידי שהיה הולך ומונעה מעשו ומשתמיט משכם לסוכות ובית אל, היה מאחר נדרו.

ומה שנחשב לו לחטא מה שמנע את דינה מעשו, והרי לכאורה למה הוא חייב לתת את בתו היחידה לאותו משומד?

מובא במפרשים, וכך נראה גם בשיחה, שהבעיה לא הייתה בעצם זה שלא נתן לו את דינה, אלא בכך שהתעלם לגמרי מעשו ולא עשה כל מאמץ להחזיר את אחיו בתשובה. יעקב היה עסוק בצדקות האישיות שלו והגישה שלו הייתה להקים דור של צדיקים וכלל לא עסק בעבודה לעשות בעלי תשובה מאנשים שאינם יראי שמים, ולכן כביכול קרה לו דבר נורא כזה בתוך משפחתו.³

12. לקו"ש חל"ה/153: ביעקב נאמר 'ויאהב יעקב את רחל' כי מצד יעקב עיקר העבודה היא עבודת הצדיקים, כמ"ש 'ויעקב איש תם יושב אהלים', העבודה בפנים בתחום הקדושה עצמה ולא לצאת לחוץ להעלות החוץ לקדושה ... יש להוסיף דאע"פ שבפועל היה מכשול אצל דינה, הרי הטעם לזה הוא כפרש"י שזה היה עונש ליעקב על שמנעה מאחיו.

ולהוסיף דבר נראה שראיתי באיזה ספר, כי אם ליעקב היה אכפת מעשו, (לא היה צריך לתת לו מיד את דינה, אך) היה יכול להתנות איתו שאם ישכיל לשוב בתשובה יקבל את דינה. כמו שעשה רבי יוחנן לריש לקיש, שהתנה איתו שיישא את אחותו יפת התואר אם יעזוב את הליסטות ויבוא אל הישיבה. והעובדה שיעקב לא התאמץ כלל להתעסק עם עשו – הראתה שלא נוגע לו כלל להחזירו למוטב.

13. בבא מציעא פד,א: יומא חד הוה קא סחי רבי יוחנן בירדנא, חזייה ריש לקיש ושוור לירדנא אבתריה, אמר ליה: חילך לאורייתא. אמר ליה: שופרך לנשי. אמר ליה: אי הדרת בך, יהיבנה לך אחותי דשפירא מינאי. קביל עליה ... אקרייה ואתנייה, ושויה גברא רבא.

נשוב אל מרכז העניין ונשאל: מה חשבו בני יעקב כשעמדו להרוג את כל תושבי שכם? והאם חטאו בשפיכת דם נקי?

3. הבה נברר תחילה את עמדתו של יעקב אבינו בנושא: מה יעקב חשב על המעשה של שמעון ולוי? האם הוא סבר שהם זוג רוצחים ששפכו דם נקי או שמא אנשים שעשו בדיוק את הדבר הנכון?

העמדה של יעקב היא מבלבלת ותמוהה מאוד. מצד אחד, מיד לאחר שמתרחש מעשה ההרג, יעקב פונה אליהם במילים קשות – אך צריך לשים לב לדבר חשוב ביותר: הוא מאשים אותם רק בסכנות צדדיות, טקטיות בלבד:

14/א. בראשית לד,ל: ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי: עכרתם אותי להבאישי ביושב הארץ בכנעני ובפרזי, ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי.

יעקב מדבר רק על הבושה שנעשתה לו בקרב העמים - בכך שבניו הפרו את ההסכם שעשו עם אנשי שכם וניצלו את מעשה המילה כדי לנקום באויביהם. וכן על החשש שלו מנקמת העמים השכנים, כאשר הם בסך הכול מתי מספר כנגד עמים רבים.

14/ב. ספורנו לד,ל: להבאישי – שיאמרו ששיקרנו באמונתנו אחר שנימולו.

אולם הדבר הבולט ביותר הוא מה שלא כתוב כאן: יעקב אינו מזכיר במילה אחת את הרג החפים מפשע ושפך הדם הנקי.

יתירה מכך: אחרי שיעקב אומר את טענתו, שמעון ולוי משיבים לו: **ויאמרו: הכזונה יעשה את אחותנו?!**

³ **שאלה מפורסמת, ותשובה של דור השביעי:** העולם מקשה, למה יעקב נענש על שעיקב את דינה מעשו ואילו לאה קיבלה שכר על כך שבכתה בתחנונים שאינה רוצה להתחתן עם עשו, כמובא על "ועיני לאה רכות"? שמעתי מאבא שלי: ללאה לא היה 'רבי' שייקח עליה אחריות בלכתה אל עשו ולכן היה אסור לה ללכת לשם. אולם דינה הייתה הולכת לשם בשליחותו של יעקב אבינו ובמילא לא היו צריכים לחשוש עליה...

וכאן קורה הדבר המעניין מכול: **הסיפור מסתיים במשפט הזה** והתורה עוברת לעניינים אחרים. נראה מכך שיעקב **קיבל את טענתם** והמשיך הלאה.

אולם האווירה מתהפכת לחלוטין להלן בפרשת ויחי, כאשר יעקב מברך את בניו. שם הוא חוזר לסיפור הזה ומקפיד עליהם במלים נוראות, והעיקר הוא מאשים אותם **באכזריות ושפך דם נקי**, ואומר שקיבלו את הנטייה הרצחנית **מהדוד שלהם, עשו**.

15. בראשית מט,ה: שמעון ולוי אחים כלי חמס מכורותיהם (אומנות זו של רציחה, חמס הוא בידכם מברכת עשו, זו אומנות שלו ואתם חמסתם אותה ממנו, רש"י) כי באפם הרגו איש (אלו חמור ואנשי שכם) וברצונם עקרו שור (יוסף).

וכאן עולה התמיהה הגדולה: מה חשב יעקב בתחילה ומה בסוף? מדוע נראה שהצדיק כאן את עצם המעשה ושתק לטענת שמעון ולוי "הכזונה וגו'?" ולאידך, מה קרה בפרשת ויחי ששינה את דעתו לגמרי והאשים אותם בתאוות רציחה שחמסו אותה מעשו?

16. רמב"ן לד,יג: יעקב אמר להם בכאן [רק] כי הביאוהו בסכנה שנאמר עכרתם אותי להבאישני, ושם ארר אפם כי עשו חמס לאנשי העיר?

הנה, הגישה הבסיסית בקרב המפרשים היא, שהייתה לשמעון ולוי טענה חשובה. לשיטתם, אנשי שכם לא היו סתם אזרחים תמימים חפים מפשע, אלא אנשים שהגיע להם **עונש מוות**. ולכן עצם המעשה שלהם, נשען על יסודות הלכתיים:

17/א. סנהדרין נז,א: אזהרה שלהן – זו היא מיתתן.

הגמרא מחדשת יסוד לגבי בני נח: מצד אחד, הם התחייבו רק בשבע מצוות, אולם המצוות הללו הן חשובות ביותר לתיקון העולם ולכן העובר על אחת מהשבע הללו – חייב מיתה.

והנה, אחת המצוות של בני נח היא:

17/ב. שבע מצוות נצטוו בני נח: דינים.

כלומר, להקים בתי דין ולעשות צדק עם הזכאי ודין עם החייב. ולפי הכלל הזה, מבאר הרמב"ם את הטיעון של שמעון ולוי:

17/ג. רמב"ם הלכות מלכים סופ"ט: בני נח חייבים להושיב דיינים ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש המצוות האחרות של בני נח. ובן נח שעבר על אחת משבע מצוות אלו – יהרג בסיף. ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה, שהרי שכם גזל [את דינה] והם ראו וידעו ולא דנוהו.

היות שאחת המצוות של בני נח היא לעשות דין עם הפושע, ומי שעובר על אחת משבע מצוות אלו חייב מיתה **בחנק**, והרי תושבי העיר שכם ראו את הפשע של שכם ולא עשו דבר כדי להביאו למשפט. ואדרבה, הם שיתפו עמו פעולה כשדינה **נשארה כלואה בביתו** ותכננו איך לעשות עסקים עם בני יעקב. ולכן הם כולם התחייבו מיתה על שביטלו את מצוות בני נח, לעשות צדק עם הפושע.

לפי הגישה הזאת, מובן היטב מדוע מתמקד יעקב רק בפן הטקטי ואינו אומר ששפכו דם נקי. כיון שעצם המעשה שלהם היה נכון, אלא שיעקב טען כי 'הגם שהם צודקים, הם לא חכמים'. כיון שמשפחתו לא תשרוד לבד מול זעם הנקמה של האומות.

בכך מובנת היטב התשובה של שמעון ולוי - הכזונה וגו': הם טענו שדווקא עכשיו יכבדו אותם ויפחדו מהם. כיון שהגויים יבינו שהם **לא הפקר** שכל אחד יכול לעשות בהם כרצונו. ואדרבה, הם אנשים חזקים שיודעים לעמוד על שלהם.

18. אור החיים: ויאמרו הכזונה וגו' - אדרבה [אם לא היו עושים להם דבר], היו מסתכנים בין האומות כשיראו שבזוי אחד שלט בבת יעקב ועשה ופעל כחפצו ורצונו ... אבל בזה [שנקמו באנשי שכם] תהיה **חיתתם על העמים וירעדו מפניהם.**

ולהעיר, שהתורה ממשיכה ומספרת (לה,ה) ש"ויסעו ויהי חתת אלקים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב". ונראה מפשטות הדברים, שהתורה רוצה לומר ששמעון ולוי הצליחו במעשה שלהם להפיל חיתתם על האומות.

דיון: מה הבעיה עם דעת הרמב"ם?

כמובן, לפי שיטתו אין מובן כלל, הכעס של יעקב אבינו בפרשת ויחי? והרי הם עשו את הדבר המתבקש לפי הלכה – ואם הם לא היו עושים אותו, יעקב אבינו בעצמו היה צריך להרוג את כל אנשי העיר ולהטיל עליהם את עונש המוות שהגיע להם?

19/א. רמב"ן לד,יג: ואין הדברים הללו נכונים בעיני, שאם כן היה יעקב אבינו חייב להיות קודם וזוכה במיתתם. ואם פחד מהם, למה כעס על בניו וארר אפם אחר כמה זמנים [בפרשת ויחי] וענש אותם וחלקם והפיצם והלא הם זכו ועשו מצוה ובטחו באלוקים והצילם?

עוד מקשה הרמב"ן, שעונש המיתה לבני נח הוא רק כשעברו על לאו, כלשון הגמרא: "אזהרה שלהם זו היא מיתתם", כגון שעברו על גזל. אבל אי העמדת דיינים הוא רק **ביטול עשה** ועל זה לא נאמר עונש מיתה.

19/ב. מכלל המצוה הזו שיושיבו דיינים בכל עיר ועיר כישראל ואם לא עשו כן **אינם נהרגים**, שזו מצות עשה בהם ולא אמרו אלא אזהרה שלהם זו היא מיתתן ולא תיקרא אזהרה אלא המניעה בלאו.

לכן הרמב"ן סובר כי הטיעון של שמעון ולוי, היה שונה לחלוטין, ובאמת יעקב אבינו לא קיבל אותו כלל.

20. רמב"ן לד,יג: אנשי שכם וכל שבעה עממים, עובדי עבודה זרה ומגלי עריות ועושים כל תועבות השם וכך צווח הכתוב בכמה מקומות ... את כל התועבות האל עשו ... ובעבור שהיו **אנשי שכם רשעים** ודמם חשוב להם כמים רצו שמעון ולוי להינקם בהם בחרב נוקמת.

לדעת הרמב"ן, אנשי שכם לא היו צדיקים גמורים. המעשה של שכם בחטיפת דינה וכל ההמשך שבו אנשי עירו מקבלים את מעשהו ואינם אומרים לו דבר, היה רק **סימפטום** לכל מה שהלך במקום המופקר והמתועב הזה. ולכן שמעון ולוי החליטו למנות את עצמם לבית דין שדה ולתת להם עונש מוות שהגיע להם **בין כך על מעשיהם.**

אולם, למעשה, יעקב **דחה את טענתם** וסבר שהם אינם בית דין ואין תפקידם להעניש את החוטאים שלא עשו להם כלום. ולכן יעקב סבר שהם טועים בעצם המעשה שלהם, ולכן ביקר אותם בחריפות בפרשת ויחי.

ומה שדיבר כאן רק על הפן הטקטי, הוא משום שלא רצה להיכנס עם בניו הקנאים והזועמים לוויוכח הלכתי ולכן הסתפק בהיבט המעשי של הסכנה האיומה אליה הכניסו את כל המשפחה. אולם לקמן בפרשת ויחי, הוא עובר לדבר לגופו של עניין ומייחס להם תאוות רציחה.

רמב"ן שם: ויעקב אמר להם בכאן [בפרשתנו] כי הביאוהו בסכנה ... ושם ארר אפם כי עשו חמס לאנשי העיר ... **והרגו אותם חנם כי לא הרעו להם כלל.**

דיון: האם הסבר הרמב"ן הוא חלק לגמרי?

סוף סוף קשה להבין, כיצד יעקב מתייחס רק אל הפן הטקטי אם לדעתו, **בניו הרגו מאות אנשים חנם!** ובעיקר: למה הפרשה מסתיימת בטענת שמעון ולוי "הכזונה וגו'", מה שמלמד לכאורה כי יעקב **הבין לליבם?**

אם כן, נסכם, בין לדעת הרמב"ם ובין לדעת הרמב"ם, הדברים אינם חלקים: לדעת הרמב"ם, שהם צדקו בעצם מעשיהם, אין מובן הכעס של יעקב אבינו **בפרשת ויחי**.

ואילו לדברי הרמב"ן שהם טעו לדעת יעקב אבינו, אין מובנת השתיקה שלו **כאן?**

בהערת שוליים קצרה בליקוטי שיחות, הרבי מיישב הכול בצורה נפלאה, ומעניק מסר עוצמתי לחיים החברתיים של כולנו.

4. הבה נפתח עם סיפור חסידי מיוחד במינו:

כאשר הרש"ב והרז"א היו ילדים, הם שיחקו ברבי וחסיד'. הרש"ב, שהיה הצעיר ביניהם, היה החסיד והרז"א היה הרבי. הרז"א נכנס לחדרו של האבא, המהר"ש והתיישב בכיסאו. הרש"ב, החסיד, נכנס בזהירות אל החדר וביקש תיקון על עוון שחטא בו. הוא סיפר כי קילף אגוזים בשבת, משום שלא ידע את פסק רבנו הזקן בסיודור, שהדבר אסור משום בורר, וכעת הוא מיצר על כך ומבקש תיקון. הרז"א ענה לו שעליו לשנן את הלכות שבת.

אחרי זמן, שאלה האימא את הרש"ב, האם קיים את התיקון שקיבל מאחיו?

"לא", הוא השיב, "אחי הוא לא רבי אמיתי. כי רבי אמיתי **נאנח** לפני שהוא מציע תיקון"...

הטענה של יעקב בפרשת ויחי הייתה פשוטה: בהתחלה האמנתי לכם שעשיתם את הדבר הנכון מהטעמים הנכונים, אולם כעת אני מבין שהדבר הוא שונה: עשיתם זאת מתוך **רוע ואכזריות**. אף שעצם המעשה שלכם היה נכון מבחינה הלכתית, אולם המניע שלכם היה לא הלכתי אלא אכזרי.

זה לא שהיה לכם כל כך אכפת מהעוון של אנשי שכם, אלא אתם פשוט אנשים קשים, שידם קלה על ההדק.

מנין יעקב ידע זאת? הוא הגיע למסקנה הזאת **אחרי הסיפור עם יוסף**. כאשר שמעון ולוי **הרימו שוב את ידם!** בהתחלה, כאשר הדבר קרה פעם אחת מול שכם, יעקב האמין להם כי עשו זאת מתוך כוונות טובות וקנאות יתירה לכבוד המשפחה. אך כאשר ההנהגה האכזרית **חזרה על עצמה פעם שנייה**, כאן יעקב הסיק שהם פשוט אנשים בעלי טבע רע וידם קלה על ההדק.

זאת בדיוק הסיבה שיעקב אומר שם "כי באפם הרגו איש **וברצונם עקרו שור**", ולכאורה מדוע מצרף לכך את סיפור יוסף? וכי סיפור שכם לבדו לא מספיק נורא?! אלא **החזרה על ההתנהגות הקשה מצידם**, לימדה את יעקב שלא מדובר בזוג קנאים קדושים, אלא באנשים קשים שממהרים לשפוך דם.

[אומרים שאדם שמעיר ליותר מדי אנשים בבית הכנסת, כנראה גם מרביץ לאשתו בבית...].

21. לקוטי שיחות ח"ה/ה' 161 הערה 71: כאשר ענו ליעקב [בפרשתנו] 'הכזונה וגו' קיבל את המענה. אלא שמכל מקום הוכיח אותם **לאחר זמן על זה**, כי לאחר שראה ש' (באפם הרגו איש, **ושוב**) ברצונם עקרו שור' - היה אצלו הוכחה שיש אצלם נטייה לזה (גם) מצד טבעם, וגם במעשה שכם היתה **תערובת מטבע זה שלהם**.

ולכן יעקב ממהר להפריד אותם זה מזה ומבקש "בקהלם אל יחד כבודי". כי אין דבר מסוכן בעולם משני אנשים רעים יחד.

לפני קרוב למאתיים שנה, עלה על כס הקיסרות ברוסיה, הצאר ניקולאי הראשון. הוא היה נוצרי אדוק ואיש אכזר, ואחד היעדים שלו היה לנצר את היהודים. הוא פרסם גזירה אכזרית שנקראה "קנטוניסטים", ולפיה, כל ילד יהודי בן 12 שנים, חייב להתגייר לצבא למשך 25 שנה. במהלך השנים הללו, הוא קיבל חינוך נוצרי לחלוטין ואף היה מוכרח לטבול לנצרות בעל כרחו.

פעם ביקרה קבוצת "קנטוניסטים" את הרבי הצמח צדק וסיפרה על החיים הקשים שלהם. הם מכריחים אותם לאכול בשר טרף ואינם יודעים מה לעשות. האם להעדיף לצום ולמות?

הרבי הבין היטב את המצוקה שלהם והשיב כך: "תאכלו – אבל אל תלקו את האצבעות".

הרעיון הזה של הרבי – לפיו יעקב לא כעס על עצם המעשה, אלא על המניע האכזרי שמתוכו עשו אותו – מבאר גם את אחת הקושיות הגדולות במקרא, שהטרידה את כל גדולי המפרשים לדורותיהם. בחומש שמות נקרא איך הקב"ה מעניש את פרעה בעשר מכות מצרים, עד שהוא וצבאו טובעים בים סוף.

וכאן עולה שאלה עצומה: על מה הענישו את פרעה? הרי ה' הכביד את לבו שלא לשלח את ישראל מארצו וכיצד אפשר להעניש אדם שהיה מריונטה בידי כוחות עליונים ולא הייתה לו בחירה חופשית?

22. רמב"ן שמות זג: השאלה אשר ישאלו הכל: אם ה' הקשה את לבו – מה פשעו?

או בסגנון מורכב יותר כפי שמקשה הרמב"ד: הרי אדרבה, פרעה קיים ופעל את מצוות ה' בכך שהכביד על ישראל, כמו שאמר ה' לאברהם מאות שנים קודם: "ועבדום וענו אותם"? אם פרעה לא היה עושה זאת, לא הייתה מתקיימת גזירת ה'!

23. ראב"ד הלכות תשובה סופ"ה: אם יאמר הבורא לזונים למה זנית ... יאמרו לו הזונים: ועל מי חלה גזירתך [ועבדום וענו אותם]? על אותן שלא זנו! הרי לא תתקיים גזרתך!

אמנם הרבי מבאר שם תירוץ דומה למה שביאר כאן:

24. לקוטי שיחות חל"א/א/31: זה שפרעה "מאן לשלח העם", לא היה (רק) מפני שהקב"ה חיזק את לבו, אלא ש(גם) הוא מצד עצמו הכביד את לבו שלא לשלח את בני ישראל. ולכן ראוי הוא להעניש על זה. ועל דרך התירוץ בספרים על הקושיא, איך העניש הקב"ה את המצרים על שהעבירו בני ישראל בפרך והרי הקב"ה גזר עליהם 'ועבדום וענו אותם'? אלא זה שהמצריים העבידו ועינו את בני, לא היה כדי לקיים גזירת הקב"ה, אלא מפני רשעות לבם ולכן נענשו על כך.

[כמובן, רשעות הלב של פרעה לא הסתכמה רק במניע הפנימי, אלא באה לידי ביטוי גם בפועל בכך שהרשיע כלפי ישראל הרבה יותר ממה שנאמר בגזירה. הגזירה הייתה רק "וענו אותם" והוא הוסיף "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו" ועוד. ראו רמב"ן שם].

בלקו"ש חכ"ז/154 הע' 47, מביא לכך דוגמא חזקה: בסוף ימיו של שמשון הגיבור, הפלשתים הצליחו ללכוד אותו וניקרו לו באכזריות את העיניים. הגמרא במסכת סוטה (ט, ב) מבהירה כי זה היה עונש על כך, שהוא לקח לעצמו אשה פלשתית ש"ישרה בעיניו", ולכן נענש בכך שהפלשתים ניקרו לו את העיניים.

אמנם הגמרא ממשיכה ושואלת שם, הרי האשה הזאת היתה השידוך שנועד לו משמים? כמו שנאמר בנביא: "ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא", ואם כן למה הגיע לו עונש? עונה הגמרא, שאמנם השידוך היה מה', אבל שמשון בחר בה בגלל שישרה בעיניו ולא בגלל ה'.

השורה התחתונה מכל זה היא הוראה רבת עוצמה לחיים: לא חשוב רק מה האדם עושה, אלא איך הוא עושה אותו.

החיים מחייבים אותנו מעת לעת להפעיל תגובה קשה כנגד אנשים, כמו בחינוך ילדים, תלמידים, חברים או עובדים. וכאן עלינו לבדוק את עצמנו, האם עושים זאת מתוך דאגה לתלמיד ורצון להיטיב את דרכיו או וחלילה מתוך רוע פנימי שמחפש להפגין עוצמה על הזולת.

ואיך יודעים להבדיל בין השניים? פשוט: כאשר מענישים מתוך אכפתיות, נזהרים **לא להגזים בעונש** ויודעים לומר **מילה טובה** במקביל לעונש. והרי "כשם שמצווה לשנאותם - מצווה לאוהבם גם כן".

דוגמה לכך: בארצות הברית היה יהודי חשוב בשם "זלמן שכטר". במקורו היה חסיד חב"ד שהלך להפיץ יהדות בקמפוסים ברחבי ארצות הברית, אך במשך הזמן הוא נטש את חיי ההלכה והיה ממקימי 'התנועה להתחדשות יהודית' בארצות הברית. מובן שהוא גרם צער לרבי וכל חסיד הגון חש אליו ניכור.

פעם שאל הרבי את הרב אברהם שם טוב, שגר כמוהו בפילדלפיה, האם עומד איתו בקשרי ידידות? הרב שם טוב ענה בחיוב, והרבי התעניין לדעת האם יש לו פרנסה? הרב שם טוב השיב שהוא אינו יודע מה קורה איתו בקטע הזה של החיים.

אמר הרבי לשליח: איך אתה בידידות איתו, **אם אינך יודע מה קורה איתו בפרנסה והאם הוא זקוק לתמיכה כלשהי?...**